

старого карбування. Поступово до переліку цінностей, що скуповувало об'єднання, увійшли побутове золото, срібло, іноземна валюта, платина, коштовне каміння. Проіснував Торгсин до лютого 1936 р., коли був ліквідований [2, 23]. Представництво системи функціонувало й на Чернігівщині. У кінці 1932 р. у межах Чернігівської області була створена облконтора «Торгсин», що підпорядковувалася Всеукраїнській конторі та відповідала за успішне виконання планів мобілізації валютних цінностей для держави [3, 1].

Проблематика Торгсину і сьогодні залишається сферою наукових пошуків невеликого кола істориків. Серед російських дослідників слід відзначити роботи О.О. Осокіної [4], І.В. Павлової [5], В.А. Толмацького [6], а серед українських – В.І. Марочки [7], О.Ю. Мельничук [8], О.Д. Попова [9]. У своїх працях вони акцентують увагу на діяльності В/О «Торгсин» та ВУК «Торгсин», зрідка зупиняючись на ролі обласних контор. Фактично невідомою залишається історія окремих крамниць та міжрайонних баз (МРБ) системи, які безпосередньо вели боротьбу за виконання валютних планів та планів реалізації товарів.

Метою даної розвідки є спроба реконструювати організаційну структуру Глухівської МРБ, встановити головні напрямки її роботи, окреслити перелік проблем, з якими вона зіштовхувалася, проаналізувати показники виконання планів мобілізації цінностей та реалізації товарів підпорядкованих їй осередків. Дослідження ґрунтується на широкому колі уперше введених до наукового обігу архівних джерел, що зберігаються в архівних установах Чернігова, Ніжина та Києва. Хронологічно робота обмежена часом існування міжрайонної бази у Глухові.

Зі створенням обласних контор завершилося формування триступеневої організаційної структури Торгсину. Найвищий рівень (центр) репрезентувало Всесоюзне об'єднання, середній (республіканський) – Всеукраїнська контора, а нижчий – обласні контори. Останнім підпорядковувалися відділення та крамниці об'єднання. У 1933 р. для прискорення товарообігу і зменшення накладних витрат В/О «Торгсин» вирішло зорганізувати міжрайонні транзитні бази [10, 9]. Вже 25 травня на оперативній нараді при ВУК «Торгсин» Київській облконторі доручили домогтися від міськради виділення приміщення для організації міжрайонної бази, яка обслуговуватиме Київську, Вінницьку та Чернігівську контори [11, 8]. Планувалося, що аналогічні МРБ функціонуватимуть на базі універмагів, розташованих у районних центрах, охоплюючи дрібні осередки в радіусі 200 км [12, 1].

13 вересня 1933 р. постановою Правління В/О «Торгсин» при обласних конторах почали організовуватися міжрайонні бази, що, завдяки укрупненню відділень, сформуvalи «кушову» організацію крамниці. Новий підрозділ мав стати

УДК 94 (477):339.178«1933/1934»

М.В. Горох

ГЛУХІВСЬКА МІЖРАЙОННА БАЗА «ТОРГСИН»

В даній статті автор, використовуючи широке коло архівних документів, розглядає невідомі раніше сторінки з історії функціонування Глухівської міжрайонної бази «Торгсин». Особлива увага приділена організаційній структурі, характеристичі її роботи, аналізу показників виконання валютного плану та плану реалізації товарів.

Ключові слова: Глухів, міжрайонна база «Торгсин», організаційна структура, крамниця.

18 липня 1930 р. на теренах Радянського Союзу почала працювати «Спеціальна контора для торгівлі з іноземцями на території СРСР», що отримала загальну відомість під аббревіатурою «Торгсин» [1, 19-20]. У червні 1931 р. організація, що до цього обслуговувала іноземців, переорієнтувалася на радянських громадян, яким дозволили купувати в осередках системи товари в обмін на золоті монети

не лише органом розподілу товарів між торговими пунктами, а й скеровувати господарську діяльність підзвітних крамниць [12, 16]. Керівництво Чернігівської облконтори не виконало дану постанову та проігнорувало запити управляючого ВУК «Торгсин» І.П. Львова стосовно визначення місця розміщення таких утворень. Ініціативу перебрало на себе Правління ВУК, яке обрало для цього крамниці у Конотопі, Глухові, Ніжині та Ромнах, а у Чернігові мала постати обласна база [12, 26]. Чекати на появу перерахованих утворень довелося майже півроку.

Наказом Чернігівської облконтори «Торгсин» від 25 березня 1934 р. міжрайонні склади (бази) розпочали свою роботу при Чернігівському, Конотопському та Глухівському відділеннях, а Роменський універмаг прирівняли до МРБ [13, 35]. Обіг Глухівської міжрайонної бази мав становити 190 тис. крб. [14, 62]. Загалом же в СРСР станом на 15 липня 1934 р. нараховувалося 123 МРБ, з них 23 – в Україні [15, 441]. Кожній міжрайонній базі на Чернігівщині підпорядковувалося кілька крамниць. Так, Глухівська МРБ обслуговувала осередки у Глухові, Новгороді-Сіверському, Шостці та Хуторі-Михайлівському (до липня 1934 р. [16, 5]). Зауважимо, що у своїй роботі міжрайонна база користувалася складами підпорядкованих їй крамниць, оскільки власних приміщень для зберігання товарів вона не мала [14, 5].

Персонал бази переважно становили скорочені та переміщені робітники крамниць об'єднання. Такий спосіб комплектації апарату був вигідним, адже загальна кількість співробітників системи і розмір фонду заробітної плати не збільшувалися [12, 11]. У третьому кварталі 1934 р. Глухівську МРБ обслуговувало 7 осіб – директор, старший бухгалтер, заступник бухгалтера, помічник бухгалтера, 2 рахівника та кур'єр-прибиральник на півставки [14, 53]. Першим керівником бази став директор місцевої крамниці «Торгсин» М.С. Лучинський, який поєднував посади. Після нього її очолювали Я.К. Долгозв'яз та Г.Д. Третьяк [17]. Разом з підпорядкованими осередками штат Глухівської МРБ у першому кварталі 1934 р. нараховував 38 осіб, з них 15 – робітники прилавку [14, 44]. У жовтні того ж року він зменшився до 28 осіб, з яких 6 – персонал бази. Загальний фонд заробітної плати у жовтні 1934 р. становив 3688 крб. [18, 66]. У середньому співробітник бази отримував 156 крб. 83 коп., що було на 23 крб. більше від запланованого [19, 1].

Глухівська МРБ не виконувала валютного плану, що згубно впливало на роботу усієї Чернігівської облконтори «Торгсин». Так, 24 вересня 1934 р. відбулася нарада, на якій розглядалося питання виконання планових зобов'язань за липень-вересень поточного року. Попри те, що показники по базі не перевищували 25 %, її керівник Г.Д. Третьяк

був переконаний – у підсумку вони сягнуть 40 %. Однак і це було суттєво нижчим за очікуване. Серед причин, що призвели до невтішного становища, називалися зависокі ціни на продовольчі товари. Справа в тому, що в обрахуванні на радянські знаки ціни у Торгсині були вищими за ринкові, а це відлякувало покупців [20, 99, зв.]. На думку секретаря Чернігівської облконтори «Торгсин» Р.І. Гарбер, винним у незадовільній роботі місцевої міжрайонної бази був не тільки директор, а й увесь її управлінський апарат, який саботував та створював несприятливі умови для роботи. До схожих висновків прийшов і уповноважений Наркомзовнішторгу в області М.Н. Полонський. Під час перевірки підпорядкованих Глухівській МРБ крамниць він виявив факти безвідповідального відношення до зберігання товарів, оформлення вітрин і полиць у осередках, деморалізації персоналу [20, 111].

Міжрайонна база не виконувала найважливішого покладеного на неї завдання, а саме – своєчасного маневрування і розподілу товарів між підпорядкованими їй торговими пунктами. Інспектор М.І. Мірецький відзначав, що директор Глухівської МРБ Г.Д. Третьяк не надсилав товари до Шосткинської крамниці, чим підривав її роботу. Так, у райцентрі був попит на електролампочки, розраховані на 220 вольт. Останні були в достатній кількості на складі у Глухові, але чомусь не потрапляли до Шостки. Подібна поведінка МРБ була дивною, адже електромережа у Глухові була розрахована на 110 вольт і ці електролампи були непотрібні місцевим жителям. Аналогічна ситуація спостерігалася й по інших товарах [20, 111, 172]. Керівництво крамниці у Шостці наполягало на тому, що Глухів відбирав для свого осередку найкращі товари, а їм направляв непотрібні. Крім того, виникли проблеми з оформленням і видачею грошових переказів, не вистачало коштів на адміністративно-господарські витрати та виплату заробітної плати співробітникам Торгсину за вересень 1934 р. Аби уникнути повторення перерахованих негараздів, директор крамниці у Шостці прохав перепідпорядкувати її бухгалтерський облік Чернігівській облконторі [20, 173, зв.].

Звіти про виконання валютного плану та плану реалізації товарів осередками Чернігівської облконтори «Торгсин» у 1934 р. подавалися у розрізі крамниць та міжрайонних баз, що дозволяє визначити місце, яке займала Глухівська МРБ у підсумкових показниках. Однак наявні дані скуповування цінностей та валюти є фрагментарними, що ускладнює виконання поставлених завдань. Зокрема, відсутні показники надходження цінностей за другий квартал 1934 р. Незважаючи на це, можемо констатувати, що протягом липня – жовтня 1934 р. підпорядковані Глухівській МРБ осередки придбали у населення золота, срібла, іноземної валюти, коштовного каміння на 12,9 тис. крб., а це 11,4 % усіх надходжень Чернігівської облконтори [20, 221];

21, 48]. По 30 % надходжень дали торгові пункти у Шостці та Новгороді-Сіверському, а решту – Глухівська крамниця. Попри це, планові показники за означений період були виконані тільки на 49 %.

Набагато краще до нас дійшли звіти про виконання плану реалізації товарів. Протягом квітня – жовтня 1934 р. торгові пункти Глухівської МРБ продали людям товарів на 42,1 тис. крб., а це 14,6% усієї реалізованої облконторою продукції [20, 222; 21, 55; 22, 5-7]. Дві третини надходжень від продажів міжрайонна база отримали у другому кварталі 1934 р. Третина від підсумкових показників міжрайонної бази припадає на крамницю у Глухові, 27% – у Новгороді-Сіверському, 25% – у Шостці, 15% – у Хуторі-Михайлівському. Сам же план реалізації був виконаний на 62%.

У звітах про господарчу роботу Чернігівської облконтори знаходимо численні нарікання на роботу міжрайонних баз, адже обласна контора через них фактично втратила зв'язок з периферією та не мала впливу на рядові крамниці. Почали лунати пропозиції ліквідувати МРБ [14, 11]. Цю думку підтримали учасники Всеукраїнської наради керівників облконтор, що проходила 3 серпня 1934 р. 1 листопада 1934 р. Глухівську міжрайонну базу «Торгсин» як самостійну одиницю ліквідували, а підпорядковані їй крамниці передали Чернігівській МРБ [23, 138]. Решта міжрайонних баз (Конотопська та Чернігівська) проіснували не набагато довше. До початку січня 1935 р. всі існуючі в області міжрайонні бази були ліквідовані [24, 26]. Їм не вдалося реалізувати покладені на них завдання і радше були невдалим експериментом, ніж допомогою у боротьбі за валютні карбованці.

Посилання

1. Осокіна Е.А. Золото для індустріалізації: «Торгсин» / Е.А. Осокіна – М.: РОССПЭН, 2009. – 592 с.
2. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р-2063, оп. 1, спр. 776, арк. 1-68.
3. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 6, арк. 1-339.
4. Осокіна Е.А. За зеркальной дверью Торгсина / Е.А. Осокіна // Отечественная история. – 1995. – № 2. – С. 86-104.; *Її ж:* Доллары для індустріалізації: валютні операції в 1930-е годы / Е.А. Осокіна // Родина. – 2004. – № 3. – С. 76-81.; *Її ж:* Золотая лихорадка по-советски / Е.А. Осокіна // Родина. – 2007. – № 9. – С. 111-117.; *Її ж:* «У нас сегодня вечер-кабаре». Советские дома терпимости 1930-х годов / Е.А. Осокіна // Родина. – 2007. – № 10. – С. 118-122.; *Її ж:* Золото Торгсина / Е.А. Осокіна // Экономическая история: ежегодник, 2007. – М., 2008. – С. 285-322.
5. Павлова И.В. Торгсины в Западно-Сибирском крае / И.В. Павлова // Экономика и организация. – 2003. – № 3. – С. 162-169.
6. Толмацкий В. Время Торгсина / В.А. Толмацкий // Антикварное обозрение. – 2005. – № 3. – С. 66-69.
7. Марочко В. «Торгсин»: золота ціна життя / В. Марочко // Персонал. – 2002. – № 9. – С. 21-23.; *Його ж:* «Торгсин»: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932-1933) / В.І. Марочко // УГЖ. – 2003. – № 3. – С. 90-103.; *Його ж:* Обмін побутового золота на хліб в Україні періоду Голодомору 1932-

1933 років / В.І. Марочко // Український історик. – 2008. – № 3-4. – С. 194-209.; *Його ж:* Торгсини Києва в роки Голодомору / В.І. Марочко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – Вип. 15. – Ч. 2. – К., 2009. – С.63-77.; *Його ж:* «Золотий дощ» 1932-1933 років / В. Марочко // Урядовий кур'єр. – 2009. – 11 лютого.

8. Мельничук О.Ю. Номенклатура системи «Торгсину» в УСРР (на матеріалах Київської області) / О. Мельничук // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий зб. наук. праць. – Вип.19: В 2 ч. – Ч. 2. – К., 2010. – С.99-105.; *Її ж:* Основні джерела доходу системи «Торгсин» в УСРР / О. Мельничук // Український історичний збірник. – Вип. 13. – Ч. 1. – К., 2010. – С. 224-231.

9. Попов А. Деятельность в Крыму Всесоюзного объединения по торговле с иностранцами в СССР (1931-1936 гг.) / А.Д. Попов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «История». – 2007. – Т. 20 (59), № 1. – С. 66-72.; *Його ж:* Хлеб в обмен на золото / А. Попов // Первая Крымская. – 2005. – № 95 (23-29 сентября).

10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 4051, оп. 1, спр. 23, арк. 1-66.

11. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 51, арк. 1-317.
12. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 22, арк. 1-30.
13. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 62, арк. 1-79.
14. ДАЧО, ф. П-616, оп. 1, спр. 379, арк. 1-124.
15. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 39, арк. 1-490.
16. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 153, арк. 1-41.
17. Горох М.В. Торгсин у Глухові: особистісний вимір / М.В. Горох // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. – К.–Глухів, 2012. – Вип. 5. – С. 335-340.
18. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 70, арк. 1-115.
19. ДАЧО, ф. Р-2063, оп. 1, спр. 544, арк. 1-3.
20. ДАЧО, ф. Р-2063, оп. 1, спр. 334, арк. 1-237.
21. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 70, арк. 1-115.
22. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 82, арк. 1-335.
23. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 190, арк. 1-321.
24. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 74, арк. 1-43.

Горох Н.В. Глуховская межрайонная база «Торгсин»

В данной статье автор, используя широкий круг архивных документов, рассматривает неизвестные ранее страницы из истории функционирования Глуховской межрайонной базы «Торгсин». Особое внимание уделено организационной структуре, характеристике ее работы, анализу показателей выполнения валютного плана и плана реализации товаров.

Ключевые слова: Глухов, межрайонная база «Торгсин», организационная структура, магазин.

Horokh M. V. Hlukhiv interregional base «Torgsin»

In this article, the author, using the wide range of archived documents, examines previously unknown, pages from the history of functioning of Hlukhiv interregional base «Torgsin». Special attention is devoted to the organizational structure, characteristics of its work and the analysis of the data about the implementation of the currency plan and the realization of the products plan.

Key words: Hlukhiv, interregional base «Torgsin», organizational structure, shop.

21.02.2013 р.